

Het beloofde land

1

‘Pap, vertel nog eens van die keer dat mama me vergiftigd heeft?’

Ik ben bijna zeven en zit op de keukenkruk, mijn lievelingsplek, bij de grote kolenkachel in de keuken. 1984 loopt bijna op zijn eind, het is bijna kerst en we zijn *bigos* aan het bereiden. De grote pan staat op het vuur en zal de komende dagen, een week bijna, het hele huis vullen met de geuren van zuurkool, paddenstoelen en rode wijn. De paddenstoelen hebben we in de herfst zelf geplukt en gedroogd. Papa heeft de zuurkool net gezeefd en alle vocht zorgvuldig opgevangen. De pan met zuurkool zet hij op het vuur.

Mama is niet mee geweest naar het bos. Ze heeft het hele weekend weer doorgewerkt in haar werkkamer. Het kamertje is meer een hok, de enige warmte komt van de keuken. Ze naait er onderbroeken. De kamer is bezaaid met honderden en honderden onderbroeken. Ik droom dat de bergen onderbroeken ooit zullen verdwijnen en dat ik daar mijn eigen kamer zal hebben. Nu slapen we nog met zijn allen in de enige echte kamer die we hebben. Onze verdieping telt drie van deze kamers. In de andere twee kamers wonen andere mensen.

‘Je was zes maanden oud en je was erg verkouden. Zo verkouden zelfs dat je neusdruppels kreeg. Van die speciale,’ begint papa het verhaal. Ik druk mijn gezicht tegen zijn hemd. Het is warm hier. Het ruikt naar tabak en aarde. En naar een vleugje zuurkool of augurken.

‘En toen was het erg donker, toch?’ Mijn wangen gloeien.

‘Ja, het was erg donker,’ gaat hij rustig verder.

‘En jij had een ontstoken oog toch, papa?’

‘En ik had een ontstoken oog. En daarvoor had ik ook druppels.’

‘A-tro-pi-ne!’ Ik gil het bijna uit.

‘Ja, atropine,’ zegt papa rustig.

‘En atropine is toch giftig, papa?’

‘Atropine is erg giftig. Zeker voor hele kleine jonge meisjes.’ Ik knijp in papa’s hand. Nu komt het mooiste gedeelte.

‘En op die avond werd je heel erg blauw. We hadden nog nooit zo’n blauw kindje gezien.’

‘En toen wisten jullie het toch, papa?’

‘Toen we naar het ziekenhuis vertrokken en je druppels wilden pakken, wist je moeder het. Ze had jou de verkeerde druppels gegeven.’

‘Want het was donker in de kamer,’ knik ik goedkeurend.

‘Ja, schat. Het was midden in de nacht.’

‘En toen?’

‘En toen wisten ze wat ze moesten doen.’ Alles is goed gekomen, weet ik. ‘Helaas ben je altijd blauw gebleven,’ eindigt papa en we lachen.

Hij staat op om in de pan te roeren en mijn mama komt binnen. Ik voel me schuldig, want ik weet dat ze een hekel aan de atropine-anekdote heeft. Mama heeft handschoenen aan zonder vingers. Ze doet haar lange trui uit. Daaronder heeft ze een simpele donkerblauwe jurk aan. Haar borsten zijn te groot voor de jurk en eigenlijk vindt ze de rok ook te lang. Ze gaat zitten en steekt een sigaret op.

‘Wat is de wisselkoers?’ vraagt ze.

‘Op de Langestraat staat de dollar op vierhonderd zloty en de Duitse mark op tweehonderdtien. Op het Vrij-

heidsplein is dat driehonderdnegentig en tweehonderdvijf zloty,' antwoord ik trots. Ik ben voor het eerst zonder een van mijn ouders, maar met mijn neef op pad geweest om dit uit te zoeken. Ik hoef niks op te schrijven, ik onthoud alles.

'Waar is Andrzej, hij zou toch komen eten?' vraagt mama.

'Ze staan met tante Maria in de rij bij de slager op de boulevard. Er is weer vlees,' praat papa haar bij.

Mama doet haar mond open.

'Ja, Maria heeft onze voedselbonnen mee,' zegt papa nog voordat ze het kan vragen.

Papa is meel aan het zeven. Dat gaat hij gebruiken om de soep te binden. Ik kijk gretig in de zeef; de oogst is deze keer drie meelwormen. Eén is heel erg dik. We gooien de wormen in onze kweekbak. Daar verpoppen de wormen zich tot meelkevers. Eigenlijk zijn de wormen voor zijn aquarium, maar papa wil dat ik de hele cyclus meemaak.

Papa doceert: 'Als de wormen verpoppen, is het van binnen één grote cellenbrij. Alle cellen van de meelworm krijgen een nieuwe plek, een nieuwe functie. Daarna is niks hetzelfde als daarvoor.'

Samen met mama gaan we tante Maria in de rij aflossen. De winkel is vlak bij het oude centrum van Poznań, niet ver van het huis van oma vandaan. Tientallen mensen, gekleed in dikke mantels, staan in de rij. De slagerij zelf is nagenoeg leeg: een witte betegelde ruimte met een rij lege haken aan de wand. Ook de enorme werkbank is leeg, op een klein kerstboompje na. Het boompje is niet echt; er hangt een vijftal lampjes in. Alleen op de toonbank ligt een berg lange knakworsten. Knakworst is geen echt vlees. Echt vlees is ham, karbonade of koteletjes. Of worst. Of desnoods een lever of de maag. Knakwor-

sten, dat is restafval, zegt mama altijd.

De meeste mensen staan zwijgend in de rij en staren voor zich uit. Sommigen lezen. Voor ons staan twee jongens, een jaar of vijftien, zestien. Een vriend van hen komt aangelopen.

‘Hé Stefan, je zou Jaruzelski toch verrot gaan schoppen?’ vraagt een van zijn vrienden.

‘Ben je gek man, die rij daar is drie keer zo lang,’ gniffelt de jongen. Zijn vrienden lachen mee. Ook mensen die dichtbij staan, krijgen een flauwe glimlach op hun lippen. Maar een bejaarde vrouw draait zich om. Ze is furieus.

‘Gebruik je verstand, domoor!’ sist ze, ‘denk toch aan je lieve moeder!’

Onopvallend trachten de jongens hun rechterschouder aan het zicht te onttrekken, de een met zijn sjaal, de ander door zich te verschuilen achter zijn vriend. Ze verbergen het embleem van hun school dat op hun jas is genaaid. Het is voor de tientallen wachtenden kraakhelder bij welke school ze een klacht over de jongens kunnen indienen.

Nu staan ook de jongens zwijgend in de rij; met doffe ogen kijken ze voor zich uit.

Ook buiten de textielwinkel naast de slager vormt zich een rij wachtenden. Er is een partij bh’s binnengebracht. Mama weifelt en wisselt van rij. Weer staan we in de kou.

Na een uur of twee komen we eindelijk bij de toonbank. Hebberig betast mama de waar. De verkoopster werpt een blik op mama’s borsten en oordeelt: ‘Deze bh’s passen u nooit.’ Ze trekt de zwarte bh uit mama’s hand. ‘Ik vermaak hem wel,’ werpt mama tegen.

‘Mevrouw, ik zeg u, uw voorgevel past nooit in dit bh-tje. In de verste verte niet. Laat los!’

‘Ik wil hem toch kopen.’ De wangen van mama gloeien. Dit is de eerste keer in achttien maanden dat mama ergens een bh tegenkomt. Ze zal hem vermaken, ze vermaakt al

haar bh's. Maar de macht ligt bij de verkoopster. 'Vrouw, loop toch door!' maant ze mama.

We staan weer buiten.

'Dit land is vergeven van achterlijkheid!' gaat mama tekeer als ze Maria weer ziet. We zijn inmiddels bij oma, die midden in het centrum van Poznań woont. Haar huis is een dankbare uitvalbasis voor alle familieleden die voortdurend op zoek zijn naar eten, kleding en wat er maar verkrijgbaar is.

'Het is één grote klerezooi!' foetert mama verder, 'we lopen honderd jaar achter op Afrika!'

Er rijdt een tram langs, het gebouw trilt. Oma loopt naar de wand en hangt routineus de foto van de paus recht. Ik ben zelf slechts een paar maanden na de officiële installatie van de Poolse paus Johannes Paulus II geboren; oma vertelt dat elke keer als er over mij gesproken wordt.

'Ewa, rustig. Zo'n verkoopster wil je alleen maar helpen,' zegt oma. Mama's blik is dik en duister als de nacht. Dan roept oma: 'O hemel, je hebt dus geen vlees?' Ze haast zich naar de keuken.

'Voor de oorlog had je winkels, daar stond "Slager" op. Binnen verkochten ze vlees. Nu heb je winkels, daar staat "Vlees" op. Maar binnen staat alleen nog de slager...' mompelt opa, tegen niemand in het bijzonder.

Opa is slechts gekleed in zijn lange onderbroek. Hij zit in zijn vaste leunstoel in de hoek. Opa drinkt. Nou ja, niet meer zoveel. Zijn gezondheid is slecht, het lukt hem niet meer zo goed om de vier trappen naar beneden af te dalen. Ook verstopt oma zijn broeken, om hem te beletten de woning te verlaten. Lukt het hem wel om het huis uit te komen, dan is het zeker dat hij er met meer vandoor is dan slechts zijn eigen broek.

'Ewita, het komt goed. Je verzint hier wel iets op, toch?'

zegt Maria plagerig tegen mama. Tante Maria draagt lippenstift en veel zwarte make-up. Ze is de mooiste vrouw die ik ken. Mijn oom, de vader van Andrzej, heb ik nooit gekend. Ik weet dat hij een stuk pijp heeft gestolen uit Cegielski, het metaalverwerkingsbedrijf waar hij werkte. Een stuk schroot dat niemand zou missen. Zijn drinkmaat in de kroeg aan wie hij de pijp wilde verkopen, bleek een informant te zijn. Hij kreeg elf jaar. Maria is gescheiden. Maar als iemand ernaar vraagt, vertelt oma liever dat Maria's man een alcoholist is die in de gevangenis zit, dan dat Maria gescheiden is.

Dan komt oma triomfantelijk uit de keuken met een pakket in haar hand. Het is een bot, verpakt in kranten. Trots overhandigt ze het aan mama. Alles is weer opgelost. Oma loopt weer richting de bergen pasta die ze aan het maken is, haar gebeden prevelend. De trilling in mama's handen blijft onopgemerkt.

Het is bijna een week later, de dag dat we eindelijk de *Wigilia*, de kerstavond, gaan vieren. Ik ben met papa bij oma. In de badkuip zwemt een karper. Het beest zwemt radeeloos op en neer totdat hij uitgeput raakt. Na een tijd herneemt hij met nieuwe heftigheid zijn pogingen om een uitgang te vinden. Het is papa die de karper zo meteen zal onthoofden en schoon zal maken. De karper vormt het hoofdonderdeel van de *Wigilia*. In de keuken staat de *barszcz* al op, de hele keuken is gevuld met de zoetige geur van de bietensoep. Oma is ondertussen het deeg aan het uitrollen voor de *pierogi*. Ik mag helpen met het uitstanzen van de ronde vormen uit het deeg; dat doe ik met een glas. Vervolgens vult tante Maria vliegensvlug de deegkussentjes, vouwt ze dubbel en drukt de randjes dicht met een vork. Speciaal voor de kerstavond worden de deegrolletjes gevuld met zuurkool en paddenstoelen: op deze avond wordt geen vlees gegeten. Het is een aanloop tot de

kerstdagen, die in overvloed doorgebracht dienen te worden. Mama is er nog niet. Ik maak me een beetje ongerust, want de hele familie is al gearriveerd en het wordt snel donker.

Dan komt mama de keuken binnen. Triomfantelijk houdt ze een zware plastic tas omhoog.

‘Ewa, wat heb je daar?’ vraagt oma opgewonden. ‘Moeder Maria, maar... maar dit is rundvlees!’ roept oma uit. ‘En ham! Dit is zeker een pond ham!’ Oma is de inhoud van de tas op de keukentafel aan het uitstallen.

‘Ewa, waar ben je geweest?’ vraagt papa met een lage stem, ‘toch niet bij Kowalski?’ Mama kijkt weg; het gezicht van papa betreft.

‘Wie is Kowalski?’ vraag ik.

‘Kijk eens schat, ik heb ook sinaasappels gevonden,’ zegt mama, en ze overhandigt me de grootste sinaasappel die ik ooit heb gezien. Gelukzalig houd ik de vrucht tegen mijn gezicht aan. Ooit ga ik naar het land waar deze vruchten groeien. Maar dat zeg ik niet hardop. Mijn dromen maken mijn ouders verdrietig.

Met mijn buit sluipt ik naar de woonkamer. Die is volledig gevuld door de grote tafel. De tafel is bedekt met witte kleden en wacht al sinds de ochtend op het feest. Onder het laken is stro gelegd, als herinnering aan de sobere geboorte van het kindje Jezus. Er is ook een extra couvert voor de onverwachte gast. Mijn wang komt nog niet zo ver boven de tafel uit en ik beroer het kleed met mijn gezicht. Het staat strak van de stijfsel. Verspreid door het huis zijn mijn vele ooms en tantes, neven en nichten nog dingen aan het voorbereiden, klaarzetten en inpakken. Er hangt een aangename spanning in de lucht. Als de eerste ster aan de hemel is, mogen we aan tafel. Dat is al snel, en er moet nog veel gebeuren. Alleen in deze kamer heerst nog rust. Opa zit er al, zoals altijd in zijn vaste stoel. Ik ga naast hem zitten.

‘Niunia, heb je een *papieroska*?’ vraagt hij. Ik overhandig een sigaretje aan opa. Dat heb ik net uit een van de vele pakjes in de keuken gepakt. De sigaretten heten Mocne, dat betekent ‘sterk’. Hij neemt tevreden een trekje.

‘Opa, waar kan je vlees kopen?’ vraag ik.

Opa denkt na. ‘Vlees? Echt vlees?’ Hij zwijgt een poos. Dan zegt hij: ‘Als je vlees wil hebben, moet je bij de Partij zijn. Zij nemen alles, zij hebben alles.’

Ik weet dat opa ooit een winkel heeft gehad, twee straten verderop in het centrum. Er was ook een groot huis. Dat is weg.

‘Je hebt van die idioten die vlees illegaal verkopen, maar je moet er niet voor dood willen gaan,’ voegt opa eraan toe, en hij kijkt mismoedig voor zich uit. Misschien moet hij aan mijn oom denken. Oom Grzesiek is de enige in de familie met een auto, hij rijdt taxi. Hij heeft ooit een vriend vervoerd die illegaal vlees de stad binnenbracht, een heel varken hadden ze in de achterbak. De vriend moest achterin zitten en doen alsof hij klant was. Oom Grzesiek vertrouwde op zijn bekendheid met de controleposten langs de stadsgrenzen. Die passeerde hij regelmatig als hij klanten, vaak hoge Partijfiguren, de stad in en uit vervoerde. Het was Grzesiek en zijn vriend gelukt om het varken de stad binnen te smokkelen, en Grzesiek vertelt het verhaal wel eens als het laat wordt op feestjes. Het is bij die ene keer gebleven: oom Grzesiek heeft er te lang over gedaan om de zweetvlek, en vooral de geur van angstzweet, uit zijn geliefde auto te krijgen die zijn vriend daarin had achtergelaten. Hij reed toen een Warszawa 210, vertelde mijn oom altijd trots. Het model was gebaseerd op een Russische kopie van de Ford Falcon, meldde hij er stevast bij. De bouw van de Warszawa’s werd echter gestaakt; Grzesiek heeft zijn auto nu ingeruild voor een Fiat 125.

‘Of je moet dollars hebben, natuurlijk,’ vervolgt opa na

een korte pauze. 'Met dollars of marken kun je alles kopen.'

'Waar hebben jullie het over?' Mijn jongste oom, Adam, loopt de kamer binnen. Hij zal zich straks als kerstman verkleden.

'Ik leg Ida uit wat communisme is,' zegt opa.

'Socialisme bedoel je, toch? Ha, Ida, ik zal je vertellen wat het socialisme is!' begint Adam vrolijk. 'Het socialisme is bedacht door Lenin...'

'Oeljanov, wat nou Lenin!' broemt opa.

'Oké, Lenin en daarna kwam dus Stalin...'

'Dzjoegasjvili. Stalins echte naam is Dzjoegasjvili, noem ze nou bij hun echte naam,' zegt opa.

'In ieder geval, Lenin leidde dus de Grote Socialistische Oktoberrevolutie...'

'Het was de communistische revolutie en ze vond plaats in november,' verbetert opa Adam.

'Ik begrijp niks van wat jullie zeggen!' roep ik.

'Dan heb je de essentie in ieder geval te pakken!' lacht Adam uitbundig, en zelfs opa schudt een beetje mee.

'Ik zie een ster, ik zie een ster!' roept mijn jongste nichtje in de keuken. Ik ren erheen en zie de volwassenen uit het raam kijken.

'Ja,' zegt oma plechtig, 'laten we gaan zitten.'

Met zijn allen zitten we aan tafel. Het is propvol in de kamer. Het enige licht komt van de kaarsen en de verlichte kerstboom. Ik zit bij papa op schoot, naast mama. Daarnaast zit tante Monika, zoals altijd onberispelijk gekleed en gekapt. Zij is de vrouw van Grzesiek, van de taxi, de oudste broer van mama. Grzesiek oogt moe. Overdag rijdt hij en elke nacht staat hij in de rij om benzine te tanken. De hele nacht. Oma past af en toe op, zodat tante Monika een nachtje met hem mee kan. Aan het hoofd van de tafel zitten opa en oma vandaag naast elkaar.

*Lulajże, Jezuniu, moja peretko,
Lulaj, ulubione me piescidetko.
Lulajże Jezuniu...*

*(Slaap zacht, kindje Jezus, mijn pareltje,
Slaap zacht, niets is mij liever dan jou te liefkozen.
Slaap zacht...
oud Pools kerstliedje)*

Tante Maria zet het kerstlied in. Zij zit naast het lege cou-vert. Voor Andrzej en Jacek was er geen stoel meer, zij zitten elk op de leuning van de bank, die ook tegen de tafel aan geschoven is. Maria's stem is hoog en zuiver. Mijn ouders vallen in en al snel zingt iedereen mee. Midden op de tafel, te midden van de twaalf traditionele gerechten, staat een bord met de speciale kersthostie. Alle volwassenen nemen een stuk, gaan staan en delen het met de anderen in de kamer; iedereen krijgt van iedereen een klein stukje. Tijdens het breken spreken ze een wens uit voor het volgende jaar. Het gebeurt in een plechtige stilte, alleen verbroken door de radio die zachtjes op de achtergrond kerstliederen speelt. Geen tram of auto die over straat rijdt.

'Ik wens je veel liefde toe, Maria. Echte liefde,' fluistert mama tegen haar zus. Ze breken het brood.

'Ik wens voor jou dat je vindt wat je zoekt. Wat het ook mag zijn,' zegt Maria tegen mama, en ze kust haar op haar voorhoofd. Ze houden elkaar vast, hun armen verstrengeld. Oma voegt zich bij hen. Ik hoor niet wat oma tegen Maria zegt, maar Maria's ogen lopen vol. 'Papa, ik wens dat alles blijft zoals het nu is...' fluister ik tegen papa als wij aan de beurt zijn. Hij kijkt naar mama; zijn blik is nog net zo somber als die middag.

Mama staat aan de andere kant van de tafel, tegenover tante Monika. Elke krul van Monika's kapsel staat perfect in het gelid, anders dan bij mama's haar, dat zich nooit in